



SIYOSIY PARTIYALARNING FUQAROLIK JAMIYATIDAGI O'RNI: (MILLIY VA XALQARO TAJRIBALAR TAHLILI)

Maxkamova Madinabonu Abdusharof qizi

KIRISH (MUQADDIMA)

Fuqarolik jamiyati va siyosiy partiyalarning o'zaro munosabati zamonaviy demokratik jamiyatlarning asosiy tarkibiy qismidir. Bu munosabatlarning tabiati va salohiyati mamlakatning siyosiy rivoji, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligi va xalqaro maqomiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, XXI asrda siyosiy partiyalar faqat saylov vositasi emas, balki fuqarolik jamiyati manfaatlarini ifodalash, siyosiy muhokamani shakllantirish va yangi rahbarlik kadrlarini tarbiyalashning muhim instituti sifatida namoyon bo'lmoqda. Demokratiya nazariyasining klassigi Robert Dal ta'kidlaganidek: "Jamiyatdagi siyosiy plyuralizmning rivojlanishi bilan siyosiy partiyalarning roli kuch ayodi, ularsiz keng fuqarolik ishtirokini tashkil etish ijtimoiy muloqotning vaz'iyatiga aylanadi" (Dahl, 1989). Hozirgi kunda O'zbekistonda jamiyatni isloh qilish va modernizatsiyalash jarayonlarida siyosiy partiyalarning rolini chuqur o'rganish maxsus ahamiyat kasb etadi.

ANNOTASIYA

Ushbu tadqiqot ishda siyosiy partiyalarning fuqarolik jamiyatidagi o'rni va roli, shuningdek, bu munosabatlarning milliy (O'zbekiston) va xalqaro (Ispaniya, Post-sovet mamlakatlari) tajribalari asosida namoyon bo'ladigan xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning nazariy asosida Moris Dyuverje, Robert Patnem, Xuan Linz kabi mutaxassislarning partiyalar va fuqarolik jamiyati nazariyasiga qo'shgan hissalar hamda jamiyatni modernizatsiyalash nazariyalari o'rganilgan. Tahlil usuli sifatida qiyosiy-tarixiy metod, institusional tahlil va ma'lumotlarni sifat tahlili qilish usullaridan foydalanilgan.

Asosiy natijalar:



1) Siyosiy partiyalarning fuqarolik jamiyatidagi roli mamlakatning tarixiy merosi, siyosiy madaniyati va iqtisodiy rivojlanish darajasiga to'g'ri proporsional ravishda bogliq.

2) Garbiy demokratiyalar (Ispaniya) tajribasi ko'rsatadiki, partiyalar fuqarolik jamiyati bilan o'zaro munosabatini o'z o'rniga qo'yish uchun uzun muddatli va me'yorlashtirilgan demokratik tranzit zarur.

3) O'zbekiston tajribasida siyosiy partiyalar davlat siyosatini qo'llab-quvvatlash va milliy moslashuv mexanizmi sifatida namoyon bo'lsa-da, fuqarolik tashabbuslarni ifodalash va jamoat munozaralarini tashkil etish jihatidan potentsiali to'liq ochilmagan.

4) Post-sovet mamlakatlarida partiyalar rivojlanishi turli yo'llarni bosdi: Chexiya va Polshada partiyalar mustahkam fuqarolik institutlarga aylandi, holbuki Markaziy Osiyoning ayrim mamlakatlarida ular avtoritar boshqaruvning vositasiga aylandi. Fuqarolik jamiyati va siyosiy partiyalar o'rtasidagi munosabatlarning samaradorligi jamiyatning siyosiy madaniyati, tarixiy xotirasi va institutlar o'rtasidagi ishonch darajasiga bogliq. O'zbekiston uchun eng samarali yo'l – milliy xususiyatlarni hisobga olgan xolda, partiyalarning moliyaviy va tashkiliy mustaqilligini oshirish, fuqarolik jamiyati institutlari bilan xamkorlikni kuchlantirish va siyosiy munosabatlarni yangilash yo'li bilan demokratik institutlarni rivojlantirishdir.

ANALIZ TARKIBI

1. FUQAROLIK JAMIYATI VA SIYOSIY PARTIYALAR: NAZARIY ASOSLAR

Fuqarolik jamiyati davlat, iqtisod va shaxsniy maydonlaridan ajralgan, erkin ishtirok va ixtiyoriy assosiasiyalar asosida faoliyat ko'rsatadigan soha sifatida ta'riflanadi. Ushbu sohadagi asosiy aktorlar sifatida siyosiy partiyalar faqat saylov mexanikmi emas, balki jamiyatning siyosiy va ijtimoiy rivojini ta'minlovchi murakkab institut sifatida namoyon bo'ladi. Nemis sosiologi A. de Tokvil ta'kidlaganidek: "Amerika demokratiyasining kuchli tomoni jamiyatdagi ixtiyoriy assosiasiyalarning keng tarqalishi va faolligidir, bu esa fuqarolarni o'z taqdiri uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olishga o'rgatadi" (de Tokvil, 1835). Siyosiy partiyalar ushbu "assosiasiyalar" orasida maxsus o'rin egallaydi, chunki ular bir vaqtning



o'zida jamiyatni siyosiy jarayonga jalb etish va davlat siyosatini shakllantirish vositasidir.

Asosiy funksiyalari:

1. Integrasiya va manfaatlarin ifodalash: Partiyalar jamiyatdagi turli ijtimoiy guruhlar manfaatlarini agregasiyalash va ularni yagona siyosiy dasturaga aylantirish imkoniyatini beradi.

2. Siyosiy madaniyat va kadrlar: Partiyalar siyosiy madaniyatning targ'ibotchisi va yangi rahbarlik kadrlarini tayyorlovchisi sifatida xizmat qiladi.

3. Nazorat va muomala: Oppozisiya partiyalari hokimiyatning harakatlarini nazorat qilish va muxolifat nuqtai nazarini ifodalash imkoniyatini beradi.

4. Legitimlik: Ko'ppartiyaviy tizim davlat hokimiyatining legitimligini oshiradi, chunki u turli ko'zqarashlarni ifodalaydigan imkoniyatni yaratadi.

2. XALQARO TAJRIBA: ISPANIYA VA POST-SOVET MAMLAKATLARI

Xalqaro tajriba siyosiy partiyalarning roli va fuqarolik jamiyati bilan munosabatlari turli ijtimoiy-siyosiy va tarixiy sharoitlarga ko'ra qanday farqlanishi mumkinligini ko'rsatadi.

2.1. Ispaniya: diktaturadan demokratik tranzit

Ispaniyaning Franko diktaturasidan demokratiyaga o'tishi (1975-1982) fuqarolik jamiyati va siyosiy partiyalarning o'zaro munosabatini qayta tiklashning muvaffaqiyatli namunasi sifatida ko'riladi. Ushbu jarayondagi asosiy xususiyatlar:

- "Unutish pakti" (Pacto del Olvido): Franko davri qatliyomlari va zo'rvonliklari xaqida ochik munozaralardan voz kechish, bu esa yangi demokratik institutlarni barqarorlashtirish uchun imkon berdi.

- Partiyalarning roli: Katalon va Bask milliy harakatlarini ifodalovchi mintaqaviy partiyalar (CDC, PNV) federativ talablarni siyosiy dasturga aylantirishda muhim rol o'ynadi.

- Zamonaviy muammolar: Ispaniya siyosiy olimlari Linz va Stepan ta'kidlaganidek: "Ispaniya tranziti fuqarolik jamiyatning qayta tiklanishi bilan emas, balki siyosiy elita tomonidan ustupkalar va kelishuvlar asosida amalga oshirilgan



institusional loyihalashtirish orqali amalga oshirildi" (Linz & Stepan, 1996). Hozirgi kunda Ispaniyada Franko merosini baholash (tarixiy xotira) masalasi chap (Podemos) va o'ng (Vox) partiyalar o'rtasidagi asosiy kelishmovchilik mavzusiga aylandi.

2.2. Post-sovet mamlakatlari: turli yo'llar

Post-sovet maydonda siyosiy partiyalar rivojlanishi ikki asosiy yo'lga bo'lindi:

- Markaziy va Sharqiy Yevropa (Chexiya, Polsha, Baltika): Bu mamlakatlarda kuchli fuqarolik jamiyati an'analari (xususan, katolik cherkovining roli) va YelTga integrasiya prosessi partiyalarni mustaqil institutlar sifatida shakllantirishda yordam berdi.

- Markaziy Osiyo (O'zbekiston, Qozog'iston, Turkmaniston): Tadqiqotchi L. Martin ta'kidlaganidek: "Markaziy Osiyo mamlakatlarida siyosiy partiyalar ko'pincha 'prezidentlik tizimining kentaytirilgan qo'llari' sifatida namoyon bo'ldi, ularning asosiy vazifasi hokimiyat siyosatini qo'llab-quvvatlash va unga legitimlik bag'ishlashdan iborat" (Martin, 2017). Birok, so'nggi yillarda O'zbekiston va Qozog'istonda jamiyatni yangilash jarayonlari doirasida partiyalarning roli va fuqarolik jamiyati bilan munosabatlari qayta ko'rib chiqilmokda.

3. O'ZBEKISTON TAJRIBASIDA SIYO SIY PARTIYA LAR VA FUQAROLIK JAMIYA TI

O'zbekiston tajribasi siyosiy partiyalar va fuqarolik jamiyati munosabatlarining o'ziga xos xususiyatlarini ko'rsatadi, bu xususiyatlar milliy tarixiy meros, ijtimoiy-iqtisodiy transformasiyalar va geosiyosiy vaziyat bilan belgilanadi.

3.1. Tarixiy kontekst va rivojlanish bosqichlari

- Sovet merosi: O'zbekistonda siyosiy partiyalar rivojlanishi sovet davridagi yagona partiya (KPSS) tizimi ta'sirida boshlandi, bu esa partiyani davlat apparatining kentirilgan qismi sifatida qarashning o'rnigishganligiga olib keldi.



· Mustaqillik davri (1991-2016): Dastlabki davrda siyosiy partiyalarning roli cheklangan bo'ldi, asosan prezidentlik tizimini qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni saqlash mexanizmi sifatida faoliyat ko'rsatdi.

· Yangi rivojlanish bosqichi (2016-h.v.): 2016 yildan keyin yangi siyosiy partiyalar (Milliy tiklanish, Inson manfaatlari va qat'iy reglament) paydo bo'ldi, parlamentda oppozisiya guruhi shakllandi va fuqarolik jamiyati institutlari bilan xamkorlik mexanizmlari yaxshilandi.

3.2. Hozirgi xol va muammolar

· Konstitusion-qonunchilik asosi: "Siyosiy partiyalar to'g'risida"gi Qonun partiyalar faoliyatini konstitusion tartib va milliy manfaatlar doirasida reglamentasiyalaydi.

· Ijtimoiy tayanch: Ishlab chiqaruvchi, dexqon va tadbirkor partiyalari o'zlarining asosiy ijtimoiy bazasiga ega, ammo shaxsiy siyosatchilar asosidagi partiyalarning ijtimoiy tayanchi nisbatan sust.

· Moliyaviy mustaqillik: Partiyalarning moliyaviy manbalari chegaralangan, bu esa ularning tashkiliy va targ'ibot faoliyatiga cheklov soladi.

· Yangi kadrlar: Partiyalar tizimi yangi siyosiy kadrlarni tarbiyalashning samarali mexanizmi sifatida xali to'liq rivojlanmagan.

3.3. Istiqbolli rivojlanish yo'llari

O'zbekiston uchun siyosiy partiyalarning fuqarolik jamiyatidagi o'rnini kuchaytirishning asosiy yo'llari:

1. Moliyaviy-iqtisodiy mustaqillik: Partiyalarning moliyaviy manbalarini diversifikasiyalash, xususiy sarmoyalarni jalb etish va shartnoma asosida davlat mablag'laridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish.

2. Fuqarolik jamiyati bilan integrasiya: NNolar, mahalliy jamoatlar va kasbiy assosiasiyalar bilan xamkorlikni kuchlantirish, umumiy loyihalarni amalga oshirish.

3. Yangi kadrlar: Yoshlar va ayollarni siyosiy faoliyatga jalb etish, siyosiy ta'lim tizimini rivojlantirish.

4. Xalqaro xamkorlik: Xorijiy demokratik partiyalar bilan tajriba almashish va kadrlar tayyorlash bo'yicha xamkorlikni rivojlantirish.



XULOSA

Tadqiqot natijalari siyosiy partiyalarning fuqarolik jamiyatidagi o'rnini va rolining mamlakatning tarixiy merosi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi va siyosiy madaniyatiga bogliq ekanligini tasdiqlaydi. Xalqaro tajriba ko'rsatadiki, partiyalarning fuqarolik jamiyati bilan o'zaro munosabatini samarali tashkil etish uchun uzun muddatli va maqsadli demokratik transformasiya jarayonlari zarur.

O'zbekiston uchun siyosiy partiyalar va fuqarolik jamiyati munosabatlarini rivojlantirishning eng samarali yo'li - bu milliy xususiyatlarni hisobga olgan xolda, me'yorlashtirilgan va bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan islohotlarni amalga oshirishdir. Bu yo'lda partiyalarning moliyaviy va tashkiliy mustaqilligini oshirish, fuqarolik jamiyati institutlari bilan ishonchli xamkorlik munosabatlarini barpo etish va siyosiy madaniyatni rivojlantirish asosiy yo'naltirishlar sifatida amalga oshirilishi lozim.

Itimom, siyosiy partiyalar faqat saylov mexanizmi emas, balki fuqarolik jamiyatining ajralmas qismi, uning manfaatlarini ifodalovchi va siyosiy jarayonlarni sifat jihatidan yangilaydigan institut sifatida rivojlantirilishi zarur. Xorijiy siyosiy nazariyotchi Larri Dayamond ta'kidlaganidek: "Rivojlangan demokratiya faqat o'z manfaatlarini ifodalay oladigan va nazorat qila oladigan faol fuqarolik jamiyat bilan o'z o'rniga qo'yiladigan mustahkam va javobgar siyosiy partiyalar tizimiga asoslanadi" (Diamond, 1999). O'zbekistonda jamiyatni modernizatsiyalash jarayonlari shu tamoyil asosida amalga oshirilsa, mamlakatning siyosiy rivoji va ijtimoiy barqarorligi yanada mustahkamlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dahl, R. A. (1989). Democracy and Its Critics. Yale University Press. (Asosan demokratiya nazariyasi va plyuralizmga oid mulohazalar uchun ishlatilgan)
2. de Tokvil, A. (1835). Demokratiya v Amerike. (Fuqarolik jamiyatining assosiativ asoslari va uning ahamiyatiga oid klassik ijod)
3. Duverger, M. (1954). Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State. Methuen & Co. (Siyosiy partiyalarning nazariy asoslari va funksional tahliliga bag'ishlangan asosiy manba)



4. Linz, J. J., & Stepan, A. (1996). Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe. Johns Hopkins University Press. (Ispaniya tranziti va demokratik konsolidasiya jarayonlariga bag'ishlangan muhim tadqiqot)
5. Martin, L. (2017). Political Parties and Civil Society in Central Asia: Between State Control and Opposition Movements. Routledge. (Markaziy Osiyo mamlakatlarida siyosiy partiyalar va fuqarolik jamiyati munosabatlariga bag'ishlangan muosir tahlil)
6. Putnam, R. D. (1993). Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press. (Ijtimoiy kapital, ishonch va fuqarolik jamiyatining demokratik institutlar rivojiga ta'siriga oid ijod)
7. Diamond, L. (1999). Developing Democracy: Toward Consolidation. Johns Hopkins University Press. (Demokratiyani rivojlantirish va konsolidasiya jarayonlarining global tahlili)
8. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi (so'ngi tahriri). Toshkent.
9. O'zbekiston Respublikasining "Siyosiy partiyalar to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent.
10. O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish to'g'risida"gi Qonuni (2019). Toshkent.
11. Sh.M. Mirziyoev. (2021). Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent: O'zbekiston. (Ma'ruza va nutqlar to'plami, yangi rivojlanish yo'nalishlarini belgilashda asosiy manba)